

Abstract:

Competence means competence to have the right and its actions, which in the division and definitions provided by jurists include two common types: first: the ability to enjoy and second, the ability to resign, is a characteristic of non-possessed wild animals and the animal Wildlife is absolutely and generally the right party and under no circumstances is the right subject because the wild animal has no owner and the custodian of the wild animal, the Environmental Protection Agency does not have the right to sell and trade wildlife, on the other hand the natural rights of wild animals such as: right to life Freedom, evolution, nest and habitat, nutrition and reproduction and the like have been explained by the Shari'a, so it is certain that wild animals have the ability to enjoy and have the right, but the ability to resign and exercise the right is also fixed and certain due to the ability to enjoy. Commitment to an object is commitment to its accessories, and accepting a right requires accepting its accessories and the consequences of that right. Wild animals are equal to human beings in terms of natural rights and are not subject to the right. The issue of being right is only about the domesticated and possessed animal. This research has been done by descriptive-analytical method and the most important outcome and its result is the identification of the institution of competence and stone for wild animals, which consists of three articles: Article one: Competence to have a natural right to lose His death ends and the pregnancy enjoys natural rights. Article Two: Wild animals have the ability to enjoy and satisfy, the ability to enjoy is the inherent characteristic of every living being and consequently "carrying". And the ability to resign is to have a clean and understanding and need for the implementation of natural rights and instincts to survive. Article Three: The animal is in two areas: minor and insanity, in the case of a minor and immature wild animal, its parents are in charge, and in the case of wild animal insanity, the Environmental Protection Agency is in charge of acting in accordance with the animal's interests.

Keyword: QUALITY, WILD ANIMALS, WILD ANIMAL QUALITY, NATURAL ANIMAL RIGHTS

<https://doi.org/10.30510/psi.2022.313627.2588>

اهلیت حیوانات وحشی در حقوق ایران و انگلیس

سید عباس حسینی اسلام^۱مهدی منتظر (نویسنده مسوول)^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۱۳

حسین فرحی^۳

چکیده:

اهلیت به معنای شایستگی دارا شدن حق و اعمال آن است که در تقسیم بندی و تعاریف ارائه شده از جانب حقوق دانان مشتمل بر دو نوع معمول و مرسوم است: نخست: اهلیت تمتع و دوم اهلیت استیفا، خصیصه بارز حیوانات وحشی غیرمملوک بودن است و حیوان وحشی بطور اطلاق و عموم طرف حق است و تحت هیچ شرایطی موضوع حق واقع نمی شود چون حیوان وحشی مالک ندارد و متولی حیوان وحشی، سازمان حفاظت محیط زیست حق فروش و تجارت حیوان وحشی را ندارد، از طرفی حقوق طبیعی حیوانات وحشی نظیر: حق حیات، آزادی، تکامل، آشیانه و زیستگاه، تغذیه و تولید مثل و نظایر آن توسط شارع تبیین گردیده است بنابراین اینکه حیوانات وحشی اهلیت تمتع و دارا شدن حق دارند مسلم است اما اهلیت استیفا و اعمال حق نیز به تبع اهلیت تمتع ثابت و مسلم است. التزام به شی التزام به لوازم آن است و قبول یک حق مستلزم قبول لوازم و نتایج آن حق است حیوانات وحشی در بعد حقوق طبیعی برابر انسان طرف حق بوده و موضوع حق واقع نمی شوند. موضوع حق بودن صرفاً در خصوص حیوان اهلی و مملوک است. این پژوهش که با روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است و مهمترین خروجی و نتیجه آن شناسایی نهاد اهلیت و حجر برای حیوانات وحشی است که مشتمل بر سه ماده است: ماده یک: اهلیت برای دارا بودن حقوق طبیعی بازنده متولد شدن حیوان وحشی شروع و با مرگ او تمام می شود و حمل نیز از حقوق طبیعی متمتع می شود. ماده دو: حیوانات وحشی دارای اهلیت تمتع و استیفا هستند، اهلیت تمتع، خصیصه ذاتی هر موجود ذی روح و تبع آن «حمل» می باشد. اهلیت استیفا، داشتن تمیز و درک و نیاز در زمینه اجرای حقوق طبیعی و غرایز جهت ادامه حیات است. ماده سه: حجر حیوان در دو زمینه است: صغر و جنون، در خصوص حیوان صغیر و نابالغ وحشی والدین وی متولی است و در خصوص جنون حیوان وحشی سازمان حفاظت محیط زیست متولی است تا مطابق مصالح حیوان اقدام کند.

کلید واژه: اهلیت، حیوانات وحشی، اهلیت حیوان وحشی، حقوق طبیعی حیوانات

^۱گروه حقوق خصوصی، واحد بین الملل کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، جزیره کیش، ایران.

Abbashosseini8110@gmail.com

^۲استادیار گروه حقوق خصوصی، واحد بین الملل کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، جزیره کیش، ایران

hdmontazer@yahoo.com

^۳استادیار گروه حقوق بین الملل، واحد بین الملل کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، جزیره کیش، ایران

Farahihosseini88@gmail.com

حیوان به معنای جانور ذی روح است از بحری و بری، رونده، چرنده، پرنده، خزنده یا دوزیست و آبری یا حشره و امثال آن که جسم نامی حساس می باشد، اولاً جسم است ثانیاً، نامی به معنای دارای نمو، تغذیه، تولید مثل و سایر آثار حیاتی است ثالثاً، حساس به معنای اینکه تحریکات خارجی را احساس می کند. (مظفر، محمدرضا، ص ۲۱) در عرف جامعه ایران و حتی حقوق ایران حیوانات به دو دسته تقسیم می شوند: نخست حیوانات وحشی، دوم، حیوانات اهلی آنچه مسلم است: اینکه حیوانات اهلی در تصرف انسان بوده و موضوع حق واقع می شوند و انسان از آنها بهره می برد و به عنوان مال یا دارایی برای دارنده محسوب می شوند لکن حیوان وحشی در طبیعت آزاد به سر می برد و بدون حمایت انسان قادر به ادامه حیات و تکامل و تکثیر است و انسان مالک آن نیست و موضوع حق واقع نمی شود، شارع مقدس برای حیوانات حقوق طبیعی نظیر: حیات، تغذیه، تکامل، آزادی، آشیانه و زیستگاه، تولید مثل و ... مقرر داشته است.

اینکه حیوانات وحشی اهلیت دارا شدن حق دارند مسلم است اما اهلیت استیفا و اعمال حق به تبع اهلیت تمتع ثابت و مسلم می گردد، حیوان وحشی حق بر آشیانه و طعمه خود دارد، آیا این حیوان در برابر حیوان یا انسان دیگر از حریم، حقوق مالکانه، طعمه و آشیانه خود دفاع نمی کند؟! حیوان وحشی حق تولید مثل دارد، آیا در برابر عناصر قهار طبیعت و سایر حیوانات از جفت و فرزند خود دفاع نمی کند؟!

اگر با تفکر منقبض حقوقی فقط انسان را صاحب حق و تکلیف و اهلیت بدانیم چرا قانونگذار برای شخص حقوقی شخصیت و اهلیت قائل است؟ در حالی که شخص حقوقی موجودی انتزاعی است و قانون به آن استقلال مالی و اداری، اقامتگاه و حتی تابعیت بخشیده است و اساسنامه معرف شخصیت و حقوق شخص حقوقی است لحظه تولد آن از زمان ثبت و لحظه پایان عمرش انحلال آن شخص است، مضافاً آیا محجور (مجنون، سفیه و صغیر) محکوم به بی حقی است یا اینکه نماینده قانونی مثل ولی یا نماینده قضایی مثل قیم مسوول اجرای حق و استیفای حقوق محجور است.

۲- مبانی نظری تحقیق

مبحث نخست: اهلیت حیوانات وحشی

در این مبحث به ارائه تعاریف و مفاهیم اهلیت، حیوان وحشی و اهلی و تفاوت های اصولی و حقوقی بین حیوانات اهلی و وحشی پرداخته شده است.

با توجه به تعریف معمول و مرسوم اهلیت و تقسیم بندی آن و حجر و مصادیق آن در این مقاله ضرورت شناسایی اهلیت حیوانات وحشی و تقسیم بندی آن و حجر حیوان نیز تبیین گردیده است.

گفتار نخست: تعریف اهلیت

اهلیت به معنای عام عبارت است از صلاحیت شخصی برای دارا شدن و اجرای حق و تکلیف، اهلیت صفت کسی است که دارای جنون، سفه، صغر، ورشکستگی و سایر موانع محرومیت از حقوق: (کلاً یا بعضاً) نباشد (صفایی، سیدحسین، ص ۱۷۸) این اصطلاح در مقابل حجر یا عدم اهلیت به کار می رود، اهلیت تمتع (اهلیت استحقاق): صلاحیت شخصی (طبیعی یا حقوقی) برای دارا شدن حق، (اهلیت دارا شدن حق)؛ اهلیت استیفا (اهلیت ادا) صلاحیت شخصی برای به کار بردن حقی که دارا شده است، (اهلیت اعمال حق) (جعفری لنگرودی، محمدجعفر، ص ۹۷)

گفتار دوم: تعریف حیوانات وحشی

حیوانی که در طبیعت به سر می برد و بدون حمایت انسان قادر به ادامه حیات، تکامل و تکثیر در طبیعت آزاد است و متمکن از دفاع محسوب می شود، غیرمملوک است، طرف حق بوده و هیچ گاه موضوع حق واقع نمی شود و متولی آن سازمان حفاظت محیط زیست است. (حسینی، عباس، ص ۴۳۲)

گفتار سوم: تعریف حیوان اهلی

حیوانی که سالیان درازی است از طبیعت جدا شده و غالباً مشابه آن در طبیعت وجود ندارد، بدون حمایت انسان قادر به ادامه حیات، تکامل و تکثیر در طبیعت نیست و غیرمتمکن از دفاع محسوب می شود مملوک است و موضوع حق واقع می شود، مالک با رعایت حقوق طبیعی اعمال حق می کند. (حسینی، عباس، ص ۴۳۳)

گفتار چهارم: تفاوت های اصولی و حقوقی حیوانات وحشی و اهلی

تقسیم بندی حیوانات به وحشی و اهلی یک تقسیم بندی علمی صحیح و قانونی است و شناسایی حیوانات وحشی و اهلی آثار حقوقی جداگانه ای دارد که با مذاقه و مطالعه تطبیقی این دو پی به صحت آن می بریم و در تعریف حیوانات وحشی و اهلی این نظم حقوقی در ذهن ما شکل می گیرد.

- ۱- حیوان وحشی غیرمملوک است و حیوان اهلی مملوک.
- ۲- حیوان وحشی متمکن از دفاع است و حیوان اهلی در پناه و حمایت انسان می زیبد.
- ۳- تجارت حیوان وحشی ممنوع است و تجارت حیوان اهلی مرسوم است و منعی ندارد.
- ۴- صید و شکار حیوان وحشی به وسیله افراد ذی صلاح و با سلاح متعارف قانونی و طبق مقررات قانونی صید و شکار مجاز است و موجب تملک می شود اما شکار حیوان اهلی موجب تملک نمی شود و ممنوع است.
- ۵- حیوان وحشی مالک آشیانه، زیستگاه، طعمه و تغذیه خود است اما حیوان اهلی خود، آشیانه و تغذیه اش مملوک است.
- ۶- منع بهره کشی، جزو حقوق حیوان وحشی است اما بهره کشی عادلانه، جزو حقوق مالک حیوان اهلی است.
- ۷- حیوان وحشی تحت هیچ شرایطی اهلی یا اهلی شده محسوب نمی شود ولی بعضی از حیوانات اهلی رها شده قابلیت بازگشت به طبیعت و وحشی شدن را دارند.
- ۸- تعاون و کمک به حیوان وحشی نیازمند و مجروح یا بیمار یا جدا افتاده از زیستگاه یک تکلیف عمومی است اما رسیدگی و کمک به حیوان اهلی نیازمند تکلیف مالک حیوان است.
- ۹- حیوان وحشی در استفاده از محیط زیست با انسان برابر و مساوی است اما حیوان اهلی مملوک است و چنین حق برابری با انسان ندارد.
- ۱۰- حیوان وحشی تحت شرایط و در موارد بسیار معدودی ممکن است موذی تلقی شود، اما حیوان اهلی هیچ گاه موذی محسوب نمی شود.

- ۱۱- تغذیه ی حیوانات وحشی از یکدیگر با توجه به حفظ تناسب محیط زیست منعی ندارد اما تغذیه ی حیوان اهلی از حیوان اهلی ممنوع است.
- ۱۲- حیوان وحشی تابعیت کشور زیستگاه را دارد ولی حیوان اهلی مال محسوب می شود و لزوماً حق تابعیت ندارد.
- ۱۳- دیه حیوانات وحشی به متولی آن یعنی سازمان حفاظت محیط زیست پرداخت می شود اما دیه حیوانات اهلی به مالک آن پرداخت می شود.
- ۱۴- کلیه جرایم علیه حیوانات وحشی و دیه آنها غیرقابل گذشت توسط شاکی یا متولی یا سازمان حفاظت محیط زیست است ولی خسارات مالی و دیه حیوانات اهلی نظر به مملوک بودن آن قابل گذشت توسط مالک است البته نقض حقوق حیوان اهلی توسط مالک قابل گذشت نیست.
- ۱۵- حیوان وحشی همیشه طرف حق است اما حیوان اهلی در موارد تجارت و بهره کشی و دیه موضوع حق است و مالک آن در موارد مزبور طرف حق است و در موارد حقوق طبیعی حیوان اهلی نیز طرف حق است و در صورت نقض آن توسط مالک قابل تعقیب و رسیدگی توسط مدعی العموم است.
- ۱۶- حیوان وحشی حق نفقه ندارد و قادر به تغذیه خود است ولی حیوان اهلی حق نفقه دارد و مالک حیوان مکلف به انفاق است.
- ۱۷- حیوان وحشی حق آشیانه دارد و خودش آشیانه می سازد و زیستگاه خود را انتخاب می کند ولی حیوان اهلی حق مسکن دارد و مالک مکلف به تهیه مسکن است و حیوان اهلی حق انتخاب مسکن ندارد.
- ۱۸- حیوان وحشی حق تکامل دارد، اما حیوان اهلی حلال گوشت چنین حقی را به طور نسبی دارد و تا سن بلوغ حق تکامل دارد.
- ۱۹- حیوان وحشی گم شده و ضاله محسوب نمی شود و ممکن است از زیستگاه خود جدا بیفتد، اما حیوان اهلی ممکن است گم شده و ضاله شود که مقررات خاص خود را دارد.
- ۲۰- حیوان وحشی حق آزادی دارد و حق نام ندارد اما حیوان اهلی حق آزادی را به طور نسبی دارد و حق نام دارد.
- ۲۱- حیوان وحشی مالک ندارد و متولی و حامی آن سازمان حفاظت زیست است ولی مالک حیوان اهلی اشخاص می باشند. (حسینی، عباس، ص ۳۷۴)

۳- روش تحقیق:

با توجه به نقض حقوق حیوانات وحشی، شکار و صید آنها، تجارت و قاچاق حیوانات وحشی، زنده گیری و سوء استفاده های فراوان در سطح جهان لزوم شناسایی اهلیت حیوانات وحشی موجبات ایجاد مصونیت و وضع قوانین موجد حق خواهد شد این تحقیق که به روش توصیفی و تحلیل انجام شده است اولین تحقیقی است که نهاد اهلیت تمتع و استیفا را برای حیوان وحشی در سطح نظری تأسیس نموده و منتج به سه ماده پیشنهادی قانون اهلیت حیوانات وحشی به شرح قسمت نتیجه تحقیق شده است در این مقاله که از روش فیش برداری و کتابخانه ای و استفاده از منابع موجود و مرتبط دست اول فارسی و انگلیسی

استفاده شده است متکی به استنباط و تحلیل است بدین منظور قواعد اهلیت در حقوق ایران با قانون حیوانات انگلیس ۱۹۷۱ و قانون رفاه حیوانات ۲۰۰۶، و مقالات انگلیسی، کنوانسیون نیویورک، کنوانسیون های رامسر، ریو، بررسی و تحلیل شده است و قرضیه اصلی مقاله این است که: عدم شناسایی نها اهلیت تمتع و استیفا برای حیوانات وحشی موجبات تضییع حقوق حیوانات، تجارت، قاچاق، اسارت و نابودی محیط زیست خواهد شد.

۴- یافته ها:

مبحث دوم: تبیین اهلیت حیوانات وحشی

در این مبحث به تعریف حقوقی از اهلیت حیوان وحشی، ضرورت شناسایی اهلیت حیوان وحشی، بررسی حجر حیوان، مصادیق آن، باطل بودن بیع حیوان وحشی، طرف حق بودن، غیرمملوک بودن، متمکن از دفاع بودن حیوان وحشی، سپس مملوک بودن و موضوع حق بودن حیوان وحشی در حقوق انگلیس، عدم تفکیک اصولی و حقوقی حیوانات اهلی و وحشی، تئوری استقلال و حقوق جهان وطنی حیوانات وحشی پرداخته شده است.

گفتار نخست: تعریف اهلیت حیوانات وحشی

حیوانات وحشی دارای اهلیت تمتع و استیفا هستند، ۱- اهلیت تمتع: خصیصه ذاتی هر موجود ذی روح و تبع آن (حمل) می باشد. ۲- اهلیت استیفا: داشتن تمیز و درک و نیاز در زمینه اجرای حقوق طبیعی و غرایز جهت ادامه حیات است. (حسینی، عباس، ص ۴۳۲)

قسمت یکم: ضرورت شناسایی اهلیت حیوان وحشی

چون خصیصه بارز حیوانات وحشی «غیرمملوک بودن» است حیوان وحشی به طور اطلاق و عموم «طرف حق» است و تحت هیچ شرایطی موضوع حق نخواهد بود چون حیوان وحشی مالک ندارد و حتی متولی حیوان وحشی: «سازمان حفاظت محیط زیست» حق فروش و تجارت حیوان وحشی را ندارد، طبق ماده یک قانون بهسازی محیط زیست مصوب ۱۳۵۳ و ماده یک قانون قانون شکار و صید مصوب ۱۳۴۶ سازمان مزبور متولی کلیه امور جانوران وحشی و مسوول حفظ و حمایت و تکثیر آنهاست (ساعد، نادر، صص ۱۸-۲۸)، هیچ گاه مالک حیوانات وحشی محسوب نمی شود و موضوع حق بودن حیوان وحشی سالبه به انتفای موضوع است و اهلیت استیفا و اعمال حق نیز به تبع اهلیت تمتع ثابت و مسلم است آیا می توان برای موجودی حق قائل شد و منکر اجرای آن حق بود؟

بی شک شرایط اهلیت استیفا: (بلوغ، عقل و رشد) در خصوص حیوان قابلیت تعمیم ندارد. در مورد حیوانات و روابط بین خود حیوانات با لحاظ حقوق طبیعی، عقل و غریزه ای که دارند اهلیت تمتع و استیفا آنان محرز و مسلم است.

اما در خصوص آسیب ها و تهدیدات انسانی، طبیعی و قهری، متولی امور حیوانات: «سازمان حفاظت محیط زیست» در اقامه دعوا و احقاق حق می باشد و در مورد حیوان اهلی مملوک، مالک متولی آن است و در صورت اعراض مالک یا ستم وی چیزی از مسوولیت عام سازمان حفاظت محیط زیست در قبال حیوانات وحشی و اهلی کاسته نمی شود. برای همین با این استدلال که از حیوان انتظار طرح دعوا و احقاق حق نمی رود پس اهلیت استیفا ندارد، یک قیاس مع الفارق است که حاصل آن نقض حقوق حیوانات و عدم شناسایی حقوق آنهاست.

در نتیجه حیوان یک موجود زنده دارای اهلیت در مرحله جنینی، طفولیت، بلوغ و کهنسالی است حتی جسد حیوان نیز مورد توجه شارع است و حرمت دارد.

حیوان دارای حقوقی نظیر:

حیات، مالکیت، تغذیه، تولید مثل، آزادی، آشیانه، تکامل، صلح و ... می باشد و همان شارع که برای حیوان حقوق فراوانی قایل شده در موارد نقض این حقوق از ناحیه ی انسان و تهدید و اقدام علیه حقوق حیوان، انسان (حاکم) را مکلف به رسیدگی و احقاق حق نموده است.

تمسک به ظواهر مقدماتی طرح دعوا جهت احیا و تحقق عدالت و حقوق انسانی با جهت عدم صدق آن در خصوص حیوان و انکار حقوق حیوان و اهلیت استیفا، منطق کسانی است که از درک مفهوم عدالت عاجزند و منطق حقوق آنها بلاوجه و بی اساس است. باید اذعان داشت که اهلیت تمتع، خصیصه ی ذاتی هر موجود و تبع آن (حمل) است و عدم پذیرش آن یعنی مرگ.

داشتن حق تمتع بدون حق اجرای آن بی فایده است و اگر موجودات نتوانند حق خود را اجرا کنند، داشتن حق تمتع چه فایده ای خواهد داشت و مبنای اهلیت استیفا ی حیوانی داشتن تمیز و درک و نیاز در زمینه ی غریز و حیات است، اهلیت تمتع و استیفا ی حیوانات هر دو، اصل است و در مورد نقض و اقدام خلاف اصل، نیازمند دلیل است در خصوص حجر حیوان، در بعد اهلیت استیفا مثل صغر، والدین سرپرست شرعی و قانونی و طبیعی می باشند و در بعد جنون، سازمان حفاظت محیط متولی حیوان مزبور است، بی آنکه حقی بر حیات و مرگ حیوان مجنون داشته باشد مگر با حکم دادگاه- همیشه چهره ی حمایتی از حقوق حیوان باید مد نظر باشد و حیوانات مقیم خاک ایران و یا تبعه ی ایران بخصوص از حیث اهلیت و احوال تابع قانون کشور متبوع خود، ایران هستند.

قسمت دوم: بررسی حجر حیوان

شرایط اهلیت و حجر انسان را نباید به حیوان تعمیم داد لکن حجر حیوان در دو زمینه است: صغر و جنون، در خصوص حیوان صغیر و نابالغ وحشی و اهلی به ترتیب: «والدین و سازمان حفاظت محیط زیست» و «والدین و مالک» متولی و عهده دار هستند، در خصوص جنون حیوان وحشی و اهلی به ترتیب: «سازمان حفاظت محیط زیست» و «مالک» متولی هستند تا مطابق مصالح محیط زیست و حیوان اقدام نمایند کلیه امور حفاظتی و حمایتی از حیوان اهلی بر عهده مالک است و در صورت نقض حقوق طبیعی حیوان مملوک وی ضامن است و کلیه امور حفاظتی و حمایتی حیوان وحشی با سازمان حفاظت محیط زیست است اشخاص فوق نمی توانند حقوق طبیعی حیوانات را نقض کنند و سازمان حفاظت محیط زیست در قبال کلیه حقوق طبیعی حیوانات وحشی و اهلی مسوولیت عام دارد. (حسینی، عباس، ص ۴۳۳)

گفتار دوم: باطل بودن بیع حیوان وحشی

با توجه به اینکه بشر نقشی در خلقت حیوانات وحشی، تغذیه، احداث یا انتخاب آشیانه و زیستگاه، دفاع در برابر هجوم سایر حیوانات، تولید مثل، حیات و تکامل آنها ندارد و شارع حیوانات وحشی را طرف حق شناخته است بنابراین حیوانات وحشی موضوع حق واقع نمی شوند، حیوان وحشی در طبیعت آزاد متولد می شود مالک طعمه و آشیانه خود است و بی نیاز از حمایت انسان و متمکن از دفاع است، یعنی به طور طبیعی و غریزی در برابر تهاجم خارجی دفاع می کند و طعمه و آشیانه اش را انتخاب می کند، متولی حیوانات وحشی در ایران: «سازمان حفاظت محیط زیست» است که حق فروش یا تجارت حیوان وحشی را ندارد، مستندات قانونی و فقهی باطل بودن بیع حیوان وحشی بیان می گردد:

قسمت نخست) اسباب تملک در ق.م:

۱- به احیای اراضی موات و حیازت اشیای مباحه ۲- به وسیله عقود و تعهدات ۳- به وسیله اخذ به شفعه ۴- به ارث (قانون مدنی، ماده ۱۴۰)

با ملاحظه موارد احصا شده در قانون مدنی ایران و توجه به ماده ۱۴۷ ق.م که مقرر می دارد: هرکس مال مباحی را با رعایت قوانین مربوطه به آن حیازت کند مالک آن می شود. و با در نظر گرفتن تعریف حیوان وحشی و اوصاف آن و خارج بودن از جرگه اموال هیچ ایقاع و عقدی موجب تملک حیوان وحشی نمی شود.

قسمت دوم) مصداق باطل بودن بیع حیوان وحشی در ق.م:

۱- ماده ۳۴۸ ق.م: بیع چیزی که خرید و فروش آن قانوناً ممنوع است و... باطل است. همانگونه که بیع مواد مخدر، مشترکات عمومی و اسلحه به موجب قانون باطل است بیع حیوان وحشی نیز نظر به غیر مملوک بودن آن و موضوع حق واقع نشدن آن اساساً باطل است در واقع فروشنده تحت هیچ عنوانی نمی تواند مالک حیوان وحشی باشد و حیوان وحشی هرگز موضوع حق: «مبیع» واقع نمی شود.

۲- ماده ۳۶۵ ق.م: بیع فاسد اثری در تملک ندارد.

با عنایت به اوصاف حیوانات وحشی، بیع حیوان وحشی از مصادیق بیع فاسد است اطلاع یا عدم اطلاع متعاملین از اوصاف حیوان وحشی هیچ نقشی در فاسد بودن بیع حیوان وحشی ندارد. (کاتوزیان، ناصر، ص ۳۰۳)

۳- ماده ۳۵ ق.م: تصرفی که ثابت شود ناشی از سبب مملک یا ناقل قانونی نبوده معتبر نخواهد بود دارنده حیوان وحشی یا متصرف آن از اماره تصرف یا اماره ید سود نمی برد چونکه ناشی از سبب مملک یا ناقل قانونی نیست.

۴- ماده ۱۷۹ ق.م: شکار کردن موجب تملک می شود، این ماده ناظر به شکار حیوان وحشی است با ذکر این نکته که به دلالت ماده ۱۸۲ ق.م که شکار به موجب نظامات مخصوصه معین می شود و طبق ماده ۲ آیین نامه قانون شکار فعلی است که موجب کشته شدن حیوان وحشی می شود و عملیات زنده گیری یا نقص عضو حیوان وحشی از مصداق شکار خارج است.

۵- ماده ۶۵۴ ق.م - قمار و گروبندی باطل و دعاوی راجع به آن مسموع نخواهد بود، همین حکم در مورد کلیه تعهداتی که از معاملات نامشروع است خریدار حیوان وحشی نیز نمی تواند به بیع حیوان وحشی جهت مطالبه مبیع اقدام کند چون آن بیع باطل است.

گفتار سوم: طرف حق بودن حیوانات وحشی:

طرف حق بودن مقابل موضوع حق بودن است حیوان وحشی طرف حق است و حیوان اهلی موضوع حق واقع می شود به عنوان مثال شارع بیع حیوانات اهلی باری، نظیر: چهارپایان یا مأكول اللحم نظیر: گوسفندان و ماکیان را جایز شمرده و حتی خیار حیوان برای آن مقرر داشته است لکن حیوانات وحشی موضوع حق واقع نمی شوند و شارع مقدس برای حیوانات وحشی حقوقی مقرر داشته است که محتوای این حقوق مسلم مبین استقلال حیوان وحشی در بعد طرف حق بودن است که به ذکر اهم فرامین شارع بسنده می شود:

۱- کان داوود (ع) یقضى بین البهائم یوماً و بین الناس یوماً...

۲- رسول خدا (ص) از کنار مردمی عبور کرد که روی اسب ها و مرکب ها که در حال کوچ بودند نشسته و توقف کرده بودند، ایشان فرمود: حیوانات را سالم سوار شوید، سالم هم پیاده گردید، آنها را کرسی و نشیمن خود نکنید، که روی آنها نشسته و در راه ها و بازارها به قصه پردازید، چه بسیار مرکب ها که از راکب خود بهترند و بیشتر ذکر خدا را می کنند.

۳- خداوند تمام جنبندگان را روز قیامت بر می انگیزاند، قصاص بعضی را از بعضی می گیرد، حتی قصاص حیوانی که شاخ نداشته و دیگری به او بی سبب شاخ زده را خواهد گرفت.

- ۴- هیچ جنبنده ای نیست که به غیر حق کشته شود مگر آنکه در روز قیامت به مناصمه با قاتل خود بر می خیزد.
- ۵- زمانی که انسان مالک حیوانی باشد نفقه اش بر او واجب است خواه حلال گوشت باشد خواه غیره و پرنده
- ۶- اگر حیوانی بچه شیرخوار دارد باید به قدر نیاز از او شیر دوشیده نشود و داروی مورد نیاز حیوان حکم نفقه را دارد.

گفتار چهارم: غیرمملوک بودن حیوانات وحشی:

وصف غیرمملوک بودن حیوانات وحشی به عنوان یک وصف اساسی است با ژرف نگری به مشروعیت بیع و حرام بودن چیزهایی که خرید و فروش آن ممنوع اعلام شده است و با مذاقه در این مطالب که مالکیت در دین اسلام ناشی از کار مشروع است که به قرار ذیل است: بند نخست: به دلالت اصل ۴۶ قانون اساسی: «هرکس مالک حاصل و کسب مشروع خویش است و ...» بند دوم: برابر اصل ۴۷ قانون اساسی: «مالکیت شخصی که از راه مشروع باشد محترم است و ضوابط آن را قانون معین می کند»

بند سوم: طبق اصل ۴۵ ق.ا: «انفال و ثروت های عمومی از قبیل: دریا و دریاچه ها و رودخانه ها، کوهها، دره ها، جنگل ها، نزارها، بیشه های طبیعی و مراتع که همگی زیستگاه حیوانات وحشی است در اختیار حکومت اسلامی است تا بر طبق مصالح عامه نسبت به آنها عمل نماید»

بند چهارم: مطابق اصل ۵۰ قانون اساسی حفاظت محیط زیست... وظیفه عمومی تلقی می گردد از این رو فعالیت های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیرقابل جبران آن ملازمه پیدا کند ممنوع است. با ملاحظه اینکه حیوانات وحشی مقیم محیط زیست از اجزای محیط زیست بوده و اساساً واژه «محیط زیست» ناظر به محیطی است که زیستگاه جانداران وحشی است و الا برای مطلق آب دریا و سنگ کوهستان یا خاک، مراتع و دشت ها زیستن متصور نیست بلکه زیستن فعل جانداران ذی روح مقیم خاک و آب سرزمین معین است. در نتیجه حفاظت از محیط زیست بدون لحاظ حفاظت از حیوانات وحشی امری عبث و به تعبیر شیخ انصاری تعبیری مستهجن است.

بند پنجم: مالکیت در دین اسلام ناشی از کار مشروع است مبتنی بر این است که انسان حاصل دسترنج و فعالیت خود را کسب کند، علت تحریم ربا یا قمار توسط شارع مقدس برای این است که ربا دهنده و مقامر هیچ فعالیتی و کار مشروعی انجام نمی دهند و فعل ایشان موجب رکود فعالیت های اقتصادی و کسب سود بدون کار می شود.

بر این اساس حیوان وحشی که در محیط زیست به دنیا می آید و از محیط زیست تغذیه می کند و آشیانه و زیستگاه خود را انتخاب می کند و تمام غایت و غریزه حیوانات وحشی تولد، زیست، تکامل، آزادی، تولید مثل و حیات بدون دخالت انسان است بنابراین برای سلطه انسان بر حیوانات وحشی با مقاصد شخصی هیچ توجیهی وجود ندارد.

گفتار پنجم: متمکن از دفاع بودن حیوانات وحشی و ضاله نبودن آنها:

برابر ماده ۱۷۰ ق.م: «حیوان گم شده (ضاله) عبارت از هر حیوان مملوکی است که بدون متصرف، یافت شود ولی اگر حیوان مزبور در چراگاه یا نزدیک آبی یافت شود و یا متمکن از دفاع خود در مقابل حیوانات درنده باشد ضاله محسوب نمی گردد.» از حکم ماده ۱۷۰ ق.م چند خصیصه مهم حیوانات وحشی برداشت می شود: اولاً، حیوان وحشی مملوک، ضاله و گم شده محسوب نمی شود ثانیاً، حیوان وحشی متمکن از دفاع است.

سیاق ماده ۱۷۰ ق.م مراد قانونگذار از حیوان گم شده مملوک صرفاً حیوانات اهلی بوده و دلیل بارز این استنباط متن ماده ۱۷۱ ق.م است که مقرر می دارد: «هرکس حیوانات ضاله را پیدا نماید باید آن را به مالک آن رد کند و اگر مالک را نشناسد باید به حاکم یا قائم مقام او تسلیم کند و الا ضامن خواهد بود، اگر چه آن را بعد از تصرف رها کرده باشد.»

با دقت در این اوصاف حیوانات وحشی چنانچه حین مهاجرت بین الممالک پرندگانی که دارای دو زیستگاه و آشیانه موسمی در دو یا چند کشور می باشند یا زمان مهاجرت بعضی حیوانات وحشی از ممالک سردسیر به گرمسیر و بالعکس امکان تعرض و زنده گیری، شکار با مقاصد سودجویانه و تجارت یا اسارت و اجبار به تعلیمات سیرک بازان، دایرکنندگان باغ وحش، تفریح و سرگرمی اشخاص متمول در نگهداری حیوانات وحشی در قفس وجود دارد، به راستی با کدام بینه و استدلال می توان قائل به مسوولیت شخص توانمند، متنفذ، مسلح به سلاح استدلال و قانون در اعماق و پهنه کشور و دولتی دیگر اقدام به احقاق حق حیوانات وحشی مهاجر نمود؟! جز تحقق نهاد تابعیت حیوانات وحشی و شناسایی اهلیت حیوانات وحشی، امروزه حتی رأی داوری تابعیت دارد^۱، (کنوانسیون نیویورک، ماده یک) قانونگذار برای اشخاص حقوقی یک وجود حقوقی و شخصیت قائل شده است (قانون تجارت، ماده ۵۸۴) در اساسنامه دیوان کیفری بین المللی آسیب به محیط زیست جنایت جنگی قلمداد شده است (شایگان، فریده، ص ۷۹) و امروزه عبارت تهدید برای صلح علاوه بر تهدید نظامی، مخاطرات محیط زیست تهدید بر صلح جهانی است. (قاسمی، ناصر، ص ۷۰)

گفتار ششم: مملوک بودن و مال پنداری حیوان وحشی در حقوق انگلیس

قانون حیوانات انگلیس مصوب ۱۹۷۱ م مسوولیت شدید برای خسارات وارد توسط حیوانات وحشی قائل شده که رفتار آنها شرورانه و شیطنت آمیز است، در واقع دارنده حیوان وحشی گونه خطرناک صرفاً مسوول خسارات جانی و مالی رفتار شرورانه حیوان وحشی است و نگهداری حیوان وحشی منعی ندارد، به صراحت بند ۲-۱ فصل ۲۲ قانون حیوانات انگلیس: «در جایی که خسارتی توسط یک حیوان وارد شده است که متعلق به یکی از گونه های خطرناک است هر فردی که نگهدارنده آن حیوان است مسوول این خسارت است مگر اینکه در قانون خلاف این پیش بینی شده باشد» (Animals act, ۱۹۷۱) و حیوانی که در جزایر انگلستان اهلی نمی شود حیوان خطرناک است که دارنده آن مسوولیت مطلق دارد (Hunt, ۲۰۰۰, p ۲۴۹).

قسمت یکم، عدم تفکیک بین حیوان وحشی و اهلی در حقوق انگلیس

هیچ تعریفی از حیوان اهلی و وحشی در قانون حیوانات انگلیس مصوب ۱۹۷۱ وجود ندارد در بخش ۱۱ قانون موصوف به تعاریف پرداخته شده است، مثلاً: الف) دام به معنی: گاو، اسب ها، الاغ ها، گوسفند، خوک، بز، مرغ و خروس می باشد. ب) آهو، قرقاول، کبک ها که در اسارت هستند از نوع وحشی هستند، ج) ماکیان به معنای مرغ، بوقلموم، غاز، اردک، مرغ دریایی، کبوتر، طاووس و بلدرچین است، با دقت در تعاریف و احصائات به عمل آمده در بخش ۱۱ قانون حیوانات انگلیس زنده گیری و اسارت (حیات قفسی) آهو، قرقاول، کبک، مرغ دریایی و طاووس تجویز شده است که این امر مبین حقوق مالکانه دارنده یا خریدار این گونه های حیوانات وحشی است.

د) در بند ۶-۲ قانون موصوف در تعریف گونه خطرناک آمده است: ۶-۲: گونه های خطرناک گونه هایی هستند: الف) معمولاً در جزایر بریتانیایی اهلی نمی شوند. ب) در صورتی که محصور نشوند باعث ایجاد خسارت می شود یا اینکه ممکن است صدمه ای که وارد می کنند بسیار شدید باشد.

با تأمل در مطالب فوق روند اهلی سازی حیوانات وحشی حتی گونه های خطرناک در جزایر بریتانیا رسمیت دارد این در حالی است که هزاران سال پیش حیوانات اهلی مورد نیاز بشر شناسایی و نهادینه شده و اکنون هیچ نیاز موجه و مشروعی جهت اهلی سازی درندگان نظیر شیر و پلنگ یا نگهداری طاووس و مرغ دریایی در قفس نمی باشد.

^۱ کنوانسیون نیویورک، ۱۹۵۸، ماده یک

نگهداری عقاب، مار، خرس، روباه، آهو و پرندگان رنگارنگ، عروس دریایی و کوسه، هیچ گونه جاهتی ندارد و به مثابه تلف این حیوانات و آبریان است.

قسمت دوم، موضوع حق بودن و جواز بیع حیوانات وحشی در حقوق انگلیس

با مطالعه قانون رفاه حیوانات انگلیس مصوب سال ۲۰۰۶ برابر بند یک ذیل فصل ۴۵ آن حیوان به معنای موجود مهره دار غیر از انسان است و مفاد قانون موصوف شامل چنین حیوانات نمی شود و در قسمت ۱۱ فصل ۴۵ قانون موصوف آمده است:

- ۱- فرد در صورت فروش حیوان به شخص که منطقیاً زیر ۱۶ سال به نظر می آید مرتکب جرم شده است.
 - ۲- در راستای اهداف بند ۱ فروش حیوان شامل انتقال یا توافق برای انتقال مالکیت از سوی انتقال دهنده به فرد دیگری است.
- (Animalelfareact, ۲۰۰۶)

با در نظر داشتن صراحت قانون موصوف حیوانات به طور اطلاق و عموم و منصرف از اهلی یا وحشی بودن موضوع حق واقع می شوند و بیع حیوانات اهلی و وحشی تحت شرایطی آنها برای متعاملین جایز است، در واقع اهلیت متعاملین و قصد و رضای ایشان شرط صحت معامله است و موضوع معامله خواه حیوان وحشی یا اهلی و مشروعیت بیع حیوان وحشی ملاک نیست.

در اسناد بین المللی نیز نظیر کنوانسیون تنوع زیستی ریو به تجارت ژنتیک منابع حیوانی اشاره شده است (Biological Convention Diversity, ۱۹۹۲)، البته در کنوانسیون رامسر دولت های متعاقد جهت حفظ و حراست صحیح از پرندگان آبرزی مهاجر از نظر تعیین تالابها اهتمام دارند. (Convention well and Ramsar ۱۹۷۱)

کنوانسیون سائیتس تجارت حیوانات وحشی را تحت لوای ممانعت از انقراض آنها مقرر شناسایی کرده است.^۱

گفتار هفتم: تئوری استقلال حیوانات وحشی^۲ در مقاله ویلیام ای ادموندسون:

طبق این تئوری با گونه های حیوانات وحشی می بایست به صورت ملت های مستقل رفتار کرد این پیشنهاد این اطمینان را می دهد که هیچ حیوان وحشی بی ملیت و «بی کشور» نخواهد شد. حیوانات وحشی با تهدیداتی روبرو می شوند که حتی اگر صید و شکار، قاچاق و دخل و تصرف حیوانات وحشی متوقف می شد بازهم حیوانات وحشی با تهدیداتی همچون گرسنگی، قحطی و غارت و بلایای طبیعی مثل سیل، آتش سوزی و بیماری های همه گیر روبرو می شدند.

اگر به گونه های حیوانات وحشی به مثابه ملت های مستقل ملاحظه شود منطق تابعیت یا شهروندی به ما اجازه می دهد تا دغدغه رفاه و آسایش حیوانات وحشی مربوط به گونه های مستقلی را که شهروندان هستند در نظر بگیریم ولی لغو تصاحب حیوانات توسط انسان هزینه های بسیار سنگینی بر حیوانات اهلی تحمیل می کند. بطور خلاصه ایده استقلال به تئوری حقوق کلاسیک حیوانات تبدیل می شود به طوری که گفته می شود: «بگذارید همانطور که هست باشد» درست مثل هر ملت مستقلی که ممکن است نسبت به سلطه و غصب و استقلال و جلوگیری از ورود مهاجران خارجی پافشاری و اصرار می ورزد.

طبق این تئوری مداخله بیش از اندازه افراد بشر در مدیریت جمعیت حیوانات وحشی غلط خواهد بود.

به طور مثال: مداخله در جلوگیری از شکار یک گونه حیوان وحشی توسط گونه دیگر از حیوانات وحشی.

باید جوامع حیوانات وحشی جوامع خودگردان با معیارهای استقلال تنظیم شود.

در ادامه قسمت پنجم ای مقاله به اهلیت گونه های حیوان وحشی اشاره کرده که استقلال یک جامعه بر اساس این منطق است که افراد ساکن در یک سرزمین اهلیت تصمیم گیری در مورد شکل زندگی در آن جامعه را دارند برای پایان دادن به شکار

^۱ International Convention on species trade in endangered fauna and, 1973, Washington.

^۲ Wild animal sovereignty.

حیوانات یا کنترل چرخه غذایی باید به وضعیت پدربانانه رسید. مثلاً مداخله و به عبارتی محافظت از ماهی بومی در مقابل ماهی کپور، حیوانات وحشی در شرایط عدالت با یکدیگر نیستند و بقای آنها نیازمند مردن دیگر گونه هاست و این یک حقیقت تأسف بار طبیعت است. جوامع بشری برای کمک و پایه گذاری و شرایط عادلانه رژیم غذایی حیوانات وحشی و حیواناتی که یک وظیفه مثبت دارد و این دخالت تجاوز به حق استقلال گونه های شکارگر است. (William.edmudson, ۲۰۱۵)

گفتار هشتم: تحقق استقلال^۱ حیوان وحشی با رعایت حقوق جهان وطنی

ویلیام ای ادمنسون در قسمت ۶ مقاله خود می گوید: استقلال به عنوان یک ضرورت عملی نیازمند یک سرزمین پایه یا آبی می باشد ترجیحاً می باید آنها را با پویایی بیشتر و با احتساب حقایق مربوط به کوچ یا مهاجرت در پرتو عملکرد مستقلانه تر به منظور محافظت از اشکال سازمانهای اجتماعی در محدوده ای که اعضایش می توانند رونق و شکوفایی داشته باشند تصور کرد با این فرض که جوامع حیوانی مستقل در درون جوامع انسانی و به موازات آن وجود دارند. یک موجود مستقل در قانون بین المللی و تئوری سیاسی به عنوان موجودی است که آماده ارائه دعوی داخلی و خارجی بر سرزمینی است که در محدوده کنترل موثرش قرار دارد.

یک موجود مستقل دارای قدرت مذاکره برای معاهدات یا پیمانها با دیگر موجودات مستقل است ولی حیوانات وحشی فاقد کنترل موثر برای دفاع از سرزمینهایشان هستند و نیز ناتوان از مذاکره با دیگر قدرتهای مستقل می باشند. حیوانات وحشی به خاطر نبود شرایط عدالت در رابطه با یکدیگر نمی توانند هیچ وظیفه ای برای اغماض و صرف نظر کردن از امتیازات جنگ پرخاشگرانه داشته باشند. در این صورت مکانیزم سیاسی برای اعمال استقلال حیوان چگونه خواهد بود؟ تئوری تابعیت یا شهروندی ایجاب می کند که استقلال حیوان وحشی می تواند توسط وکیل یا وکالت در امتداد کشور تحت الحمایه برای میمون های انسان نمای بزرگ، اداره و مدیریت گردد.

این پیشنهاد نوید بخش و ارزشمند است ولی بالا بردن معیار آن برای ملاحظه گونه های موجودات ذی شعور مشکلات پیچیده پیش می آورد و مضافاً رعایت حقوق یک موجود مستقل در محدوده طبیعت و زیستگاه آن بهتر از ساکنین یک پارک طبیعی حفاظت شده بطور قانونی است. تئوری تابعیت توصیه نمی کند که چطور ۵۴۹۰ گونه از پستانداران شناخته شده چگونه قرار است یکپارچه و متصل گردند. آیا گوزن کانادایی نسبت به گوزن آمریکای شمالی کشور تحت الحمایه متمایزی تشکیل می دهد.

در مورد نوعی ماهی اسپانیایی یا نوعی روباه که هماهنگ با اکولوژی سرزمین خودشان هستند، حق سیار بودن جهانی و مشترکات جهانی بی معناست زیرا زندگی و سلامت آنها عمیقاً با اکولوژی بسیار خاصی به موقعیت مکانی آنها بستگی دارد. آنچه آنها نیاز دارند حقوقی است که از تجاوز و تعدی انسانی به آنها جلوگیری می کند. اینکه بگوییم حیوانات علاقمند به سکونت در یک سرزمین هستند کافی نیست، ارزش حق آزادی تحرک برای گونه های وحشی حیوانات با در نظر داشتن عملکرد کیفیت تحقیق و مراقبت توسط وکلای انسانی به منظور تضمین اینکه مکان قابل سکونتی برای زندگی آنها وجود دارد می باشد، هنوز خیلی زود است که قضاوت قاطعی در مورد ارزش تئوری تابعیت یا شهروندی حیوانات شود.

به نظر می رسد حقوق حیوانات از منظر داستان ها، نشریات و شناسایی نژاد و تجزیه و تحلیل تفاوت های فرهنگی اهالی کشورهای مختلف است و در بین آکادمی ها و فعالان سیاسی جاذبه دارد (Anda Drasovean, ۲۰۰۴).

جمع بندی و نتیجه گیری:

^۱ Sovereignty

با توجه به مطالب مستند و مستدل مطرح شده در مقاله و با ملاحظه حقوق طبیعی حیوانات وحشی نظیر: حق حیات، آزادی، تکامل، آشیانه و زیستگاه، تغذیه و تولید مثل که توسط شارع مقرر شده است اهلیت تمتع حیوانات وحشی به تبع موجودیت و حیات آنها مسلم است و اهلیت استیفا نیز در پی اهلیت تمتع احراز می گردد. با در نظر داشتن اوصاف اساسی حیوانات وحشی نظیر: «طرف حق بودن»، «غیرمملوک بودن»، «باطل بودن بیع حیوانات وحشی» «ممنوع بودن زنده گیری و اسارت آنها» استقلال حیوانات وحشی و نهاد اهلیت تمتع و استیفای آنها مسلم و ثابت بوده و مواد پیشنهادی ذیل جهت حمایت و حفاظت کامل از حیوانات وحشی جهت تصویب و اعتلای حقوق حیوانات به قانون حیوانات ارائه می گردد؛

ماده یک: اهلیت برای دارا بودن حقوق طبیعی بازنده متولد شدن حیوان وحشی شروع و با مرگ او تمام می شود و حمل نیز از حقوق طبیعی متمتع می شود.

ماده دو: حیوانات وحشی دارای اهلیت تمتع و استیفا هستند، اهلیت تمتع، خصیصه ذاتی هر موجود ذی روح و تبع آن «حمل» می باشد. و اهلیت استیفا، داشتن تمیز و درک و نیاز در زمینه اجرای حقوق طبیعی و غرایز جهت ادامه حیات است.

ماده سه: حجر حیوان در دو زمینه است: صغر و جنون، در خصوص حیوان صغیر و نابالغ وحشی والدین وی متولی است و در خصوص جنون حیوان وحشی سازمان حفاظت محیط زیست متولی است تا مطابق مصالح حیوان اقدام کند.

- ۱- مظفر، محمدرضا، منطق، ترجمه شیروانی، علی، قم، نشر دارالعلوم، چ اول، ج دوم، ۱۳۸۷
 - ۲- حسینی، عباس، حقوق حیوانات در ایران و اسناد بین المللی، تهران، مجله، چ اول، ۱۳۹۰
 - ۳- صفایی، سید حسین و قاسم زاده سید مرتضی، حقوق مدنی، اشخاص محجورین، تهران، سمت، چ ۱۰، ۱۳۸۴
 - ۴- جعفری لنگرودی، دکتر محمدجعفر، ترمینولوژی حقوق، تهران، گنج دانش، چ ۱۵، ۱۳۸۴.
 - ۵- ساعد، نادر و تیلا، پروانه، مجموعه قوانین محیط زیست، تهران، خرسندی، چ ۴، ۱۳۹۹
 - ۶- حاجتی اشرفی، غلامرضا، قانون مدنی، تهران، گنج دانش، چ سوم، ۱۳۸۵
 - ۷- کاتوزیان، ناصر، قانون مدنی در نظم کنونی، تهران، میزان، چ ۵۷، ۱۳۹۸
 - ۸- قاسمی، ناصر، حقوق کیفری محیط زیست، تهران، سازمان حفاظت محیط زیست، چ اول، ۱۳۸۰
 - ۹- جهانگیر، منصور، قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱، تهران، دیدار، چ ۲۹، ۱۳۸۳
 - ۱۰- شایگان، فریده، شورای امنیت سازمان ملل متحد و مفهوم صلح و امنیت بین المللی، تهران، دانشگاه تهران، چ اول، ۱۳۸۰
 - ۱۱- شهیدی، سید جعفر، ترجمه نهج البلاغه، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، چ ۳۰، ۱۳۸۹
- ۱- Animals Act, ۱۹۷۱, <https://papers.ssrn.com>.
 - ۲- Animal welfare Act ۲۰۰۶, ۱۹۷۱, <https://papers.ssrn.com>.
 - ۳- William A. Edmundson, Do Animals need Citizen Ship? The Author ۲۰۱۵, Oxford University, <https://papers.ssrn.com>
 - ۴- The New York convention, ۱۹۵۸, <https://paa-lawyers.com>
 - ۵- Martin Hunt, A level and As level Law, swee Maxwell, London, ۲۰۰۰
 - ۶- Biological Convention on Diversity, ۱۹۹۲, Rio, <https://papers.ssrn.com>
 - ۷- Convention well and Ramsar, ۱۹۷۱, <https://www.doay.org>
 - ۸- International Convention on species trade in endangered fauna and ۱۹۷۳, Washington. <https://doay.org>
 - ۹- Do animals have nationality? And a Drasovean. Oxford journal of legal studies, ۲۰۰۴.